

J. L. M. Vos, *De spiegel der volksziel. Volksliedbegrip en cultuurpolitiek engagement in het bijzonder in het socialistische en katholieke jeugdidealisme tijdens het interbellum* (Dissertatie Nijmegen 1993; Nijmegen: SUN, 1993, 464 blz., ISBN 90 9005595 9).

Het begrip volkslied is een verzamelbegrip waartoe tal van verschillende volksliedgenres, van balladen tot straatliederen, gerekend worden. Niet alleen alle liederen die door het 'volk' daadwerkelijk gezongen werden of waarvan men aannam dat ze ooit door het volk waren gezongen, maar ook liederen die werden gecomponeerd in de hoop dat ze door het 'volk' gezongen of gelezen zouden worden, zijn in het verleden als volksliederen aangeduid. Wie de geschiedenis van de belangstelling voor het volkslied tracht te schetsen, krijgt dan ook te maken met sterk verschillende benaderingen van dit fenomeen met als uitersten de wetenschappelijke bestudering van het volkslied en de cultuurpolitieke toepassing ervan. Twee in de achttiende eeuw opgekomen ideeën spelen hier een belangrijke rol: enerzijds het idee dat het volkslied veel meer dan andere culturele uitingsvormen de directe neerslag is van de 'volksziel', of, wat prozaïscher geformuleerd, van de ideeën en gevoelens van een groep mensen, anderzijds het idee dat het zingen een beschavende invloed op de mens kan uitoefenen. Zij zorgden ervoor dat in de afgelopen 200 jaar het volkslied door tal van mensen en organisaties voor allerlei ideeële doeleinden gebruikt kon worden.

De dissertatie van Vos biedt een gedetailleerd overzicht van de talrijke opvattingen, doelstellingen en activiteiten van wetenschappers, volksopvoeders en ideële organisaties met betrekking tot het volkslied. Aanvankelijk domineerde bij hen de afkeer van wat en hoe de lagere sociale groepen zongen. De Maatschappij tot Nut van het Algemeen begon al spoedig na haar oprichting in 1784 met de lange reeks van pogingen om hun liedrepertoire te vervangen door nieuwe deugdzame liederen waarin de burgerlijke idealen centraal stonden. Later werden bij de nieuwe liedteksten ook nieuwe melodieën gecomponeerd hetgeen in de twintigste eeuw heeft geresulteerd in een nieuw populair repertoire van kinder- en vaderlandslievende liederen.

De wetenschappelijke belangstelling voor het volkslied die in Nederland, vergeleken met België en Duitsland, laat en moeizaam op gang kwam, richtte zich aanvankelijk in hoofdzaak op de historische, in liedbundels gefixeerde liederen. Het is opvallend hoezeer ook in de meer wetenschappelijke benadering tot diep in de twintigste eeuw ethische en esthetische waardeoordelen over de liederen een centrale rol zijn blijven spelen. Inhoud en vorm van de liederen werden nadrukkelijk in verband gebracht met bloei en verval van de Nederlandse natie. Al in de eerste wetenschappelijke studie over het Nederlandse volkslied, *Het lied in de middeleeuwen* (1883) van G. Kalff, is een zekere verheerlijking van het verleden bespeurbaar. 'In dichterlijken aanleg en kunstvaardigheid stonden die middeleeuwsche volksdichters vrij wat hooger dan die der latere eeuwen, vooral der 18e en 19e eeuw', meent Kalff. De samenleving vormde in de middeleeuwen volgens hem ook nog veel meer een geheel dan later en het individualisme had zich nog niet zo sterk ontwikkeld. Deze romantisering van het verleden en de oude volkscultuur, die sterk werd aangewakkerd door het opkomend nationalisme, speelde een belangrijke rol in het jeugdidealisme in het begin van de twintigste eeuw. Vos gaat daar zeer uitvoerig op in. Het oude volkslied fungeerde in zowel de socialistische als de katholieke jeugdbeweging als alternatief voor de moderne muzikale ontwikkelingen, die een onderdeel vormden van de door beiden verfoeide industriële, stedelijke samenleving. Het volkslied werd als drager van oude, nationale of zelfs universele waarden beschouwd. Daar kwam nog bij dat het gemeenschappelijk zingen ook daadwerkelijk saamhorigheid kweekt, een belangrijke waarde in de jeugdbeweging. Vanaf de jaren twintig verschijnen er uit deze hoek dan ook vele bundels met oude volksliederen waarvan de bekendste *Nederlands volkslied* (1941) van Jop Pollmann en Piet Tiggers is.

Van alle volksliedkundigen krijgt Jop Pollmann (1902-1972) als representant van het (katholieke) jeugdidealisme de meeste aandacht van Vos. In zijn dissertatie *Ons eigen volkslied* (1934) schetst Pollmann hoe het Nederlandse volkslied na een bloeiperiode in de middeleeuwen door een aantal negatieve ontwikkelingen zoals het calvinisme en de internationalisering van de muziekcultuur in diep verval raakte. Pollmanns belangrijkste drijfveer was diens streven naar herstel van de oude lied- en zangcultuur en dat vormde ook de basis voor zijn langdurige samenwerking met de muzikleider van de AJC, Piet Tiggers.

Bij al deze ideologisch bepaalde aandacht voor het historische volkslied steekt die voor het mondeling overgeleverde lied zoals dat in de laatste 200 jaar spontaan door mensen bij allerlei dagelijkse gelegenheden is gezongen, schril af. Jaap Kunst is de eerste die in zijn *Terschellinger volksleven* (1915) de liederen publiceert die hij op straat en in huis hoorde zingen. Pas na de tweede wereldoorlog gaat men in het Nederlandse volksliedonderzoek meer systematisch, maar dan nog wel zeer selectief, gezongen liederen optekenen en ruimt ook geleidelijk de ideologische component het veld voor een meer wetenschappelijke belangstelling. Vos zegt in zijn verantwoording dat zijn studie is voortgekomen uit een uitvoerige bibliografie die hij in 1985 heeft samengesteld. Naar mijn smaak heeft zijn studie teveel dat bibliografische karakter behouden. Het betoog verloopt vrijwel uitsluitend via de bespreking van auteurs en hun werken en stijgt daar nauwelijks boven uit. Hierdoor is stellig een zeer informatief naslagwerk ontstaan waarin vrijwel iedereen die in de afgelopen 200 jaar in Nederland iets met het volkslied heeft gedaan, zijn plaats heeft gekregen, maar de vele afzonderlijke gegevens worden toch te weinig gethematiseerd en in een breder kader geplaatst. Illustratief is het zesde hoofdstuk 'Drie afwijkende benaderingen' waarin Vos achtereenvolgens Wirths dissertatie *Der Untergang des Niederländischen Volksliedes* (1911), *Terschellinger volksleven* (1915) van Jaap Kunst en diverse verzamelaars van straatliederen afzonderlijk behandelt. Ze hebben volgens Vos alleen met elkaar gemeen 'dat zij zich niet op de gebruikelijke bloeiperiode oriënteren', een ordeningsprincipe dat hen in het rommelhoekje doet belanden en beslist geen recht doet aan de werkelijke plaats van deze figuren binnen het volksliedonderzoek. Die zelfde bibliografische opzet heeft een nadere thematisering van belangrijke aspecten van het onderwerp in de weg gestaan. Ik denk met name aan kwesties als het nationale volkskarakter en de romantisering van het preïndustriële verleden, die ook buiten het wereldje van volksliedbeoefenaren speelden. Vos had er tenslotte ook goed aan gedaan meer aandacht te besteden aan de discussies en ontwikkelingen binnen de volkskunde waarvan de volksliedkunde deel uitmaakt. Dit had eveneens kunnen bijdragen aan verbreding van het perspectief van deze studie.

T. Dekker

J. Vogel, *De opkomst van het Indocentrische geschiedbeeld. Leven en werken van B. J. O. Schrieke en J. C. van Leur* (Dissertatie Rotterdam 1992, Publikaties van de Faculteit der historische en kunstwetenschappen VII; Hilversum: Verloren, 1992, 288 blz., f45,-, ISBN 90 6550 406 0).

Van Leur noch Schrieke heeft lang genoeg geleefd om getuige te kunnen zijn van het tijdperk van de dekolonisatie. De eerste kwam in februari 1942 in de slag in de Java-zee om, pas 33 jaar oud; de tweede stierf in september 1945 op 55-jarige leeftijd in een Londense hotelkamer, toen het bestaan van de Republiek Indonesië nog nauwelijks tot Europa was doorgedrongen. Wat hun beider historisch werk zo bijzonder maakt, is het Indocentrisch geschiedbeeld waardoor het